

УДК 811.161.2'276:796

СПОРТИВНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК КОМПОНЕНТА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Лариса ГУЦУЛ (Кіровоград, Україна)

Постановка проблеми. Учитель фізичної культури ХХІ століття – це висококваліфікований фахівець, який маючи ґрунтовну підготовку та вмівло синтезуючи знання з різних наук, повинен сприяти формуванню культури і традицій здорового способу життя, піднімати престиж спорту, здоров'я та активного способу життя. Сучасний учитель виконує в школі не стільки освітньо-інформаційну та консультативну функції, скільки культурологічну, соціально-психологічну, розвивальну, дослідницьку, проєктивну [6:8]. З-поміж професійних якостей майбутнього спеціаліста з фізичної культури слід назвати досконале володіння фаховою термінологією.

Опанування фаховою термінологією та навчання володінню науковим словом є одним із актуальних завдань мовної підготовки вчителя, який є визначальною фігурою в системі освіти. Оволодіння основами будь-якої професії розпочинається із засвоєння системи загальних і професійних знань, опанування майбутнім фахівцем спеціальної мови, мови професії, наукового дискурсу професії. Досконале володіння фаховою термінологією є невід'ємною частиною підготовки вчителя – творця духовної сутності учня, його інтелектуального потенціалу, світобачення [1:22]. Здобуття вищої освіти в Україні передбачає високий рівень володіння українською літературною мовою, насамперед її розгалуженим різновидом – науковим стилем.

Фахові знання – гарант професійного успіху, авторитету та подальших наукових перспектив особистості [2:5]. Глибокі професійні знання майбутній педагог здобуває, вивчаючи не лише предмети фахового циклу (наприклад, студенти факультету фізичного виховання спеціальності «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини» вивчають історію фізичної культури, теорію і методику обраного виду спорту, ритміку і хореографію, професійний спорт, рекреаційні аспекти фізичного виховання тощо). Курс "Українська мова (за професійним спрямуванням)" – обов'язкова дисципліна, мета якого – сформувати в майбутніх спеціалістів професійно зорієнтовані уміння і навички досконалого володіння українською літературною мовою у фаховій сфері [5:15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На сучасному етапі проблема професійного спрямування навчального процесу при вивченні української мови на неспеціальних факультетах вищих навчальних закладах значно актуалізувалася і перебуває в центрі уваги багатьох науковців, що зумовлюється такими чинниками: по-перше, підвищеними вимогами до якісної підготовки спеціалістів різного профілю в наш час; по-друге, ринковими умовами в Україні; по-третє, необхідністю забезпечити майбутнім фахівцям належну культуру загальнонавчальної та професійної мов і досконале володіння професійною термінологією [2:47].

Проблеми, пов'язані з опануванням фахової мови, вивчали такі дослідники, як О. М. Семенов, Г. С. Онуфрієнко, Л. О. Симоненко, С. В. Шевчук, І. В. Клименко, Л. І. Мацько, Л. В. Кравець, А. С. Токарська, М. В. Гуць, Р. С. Кацавець та інші. Засади створення сучасної спортивної термінології аналізувалися в багатьох наукових розвідках (О. І. Бузюк, В. Г. Ареф'єв, І. А. Бражник, Ю. А. Бріскін, Л. П. Матвєєв, Е. В. Давиденко, Н. М. Ковальчук, О. М. Худолій та інші. Проте питання, що стосуються вивчення спортивної термінології як компоненти мовної підготовки вчителя фізичної культури, ще не розглядалися.

Мета написання статті. Мета нашої розвідки – на основі теоретичного та практичного аналізу викладання курсу "Українська мова (за професійним спрямуванням)" у Кіровоградському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка на факультеті фізичного виховання спеціальності «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини» визначити та обґрунтувати роль дисципліни у формуванні мовної особистості сучасного фахівця, зокрема оволодіння майбутнім учителем фізичного виховання фаховою термінологією, що є важливою компонентою його мовної підготовки (*аналізується змістовий модуль І "Законодавчі та нормативно-стильові ознаки професійного спілкування").

Виклад основного матеріалу.

Фахове мовлення належить до мікросистем, що вводять у загальнонаціональну мову нові поняття та їх виразники – терміни. Тому термінологію вважають каркасним словником мови спеціальностей [3:3]. Мова – це специфічна поліфункційна природна знакова система, складний вербальний код, який обслуговує соціум для здійснення, насамперед, основних операцій з інформацією: її створенням, зберіганням, трансляцією, опрацюванням, трансформацією тощо. Завдання кожного – досконало

володіти цим кодом, і в першу чергу в обраній галузі професійних знань, щоб вільно мислити засобами рідної мови, працюючи з різними поняттями та джерелами наукового простору своєї спеціальності, і вміти створювати власні тексти як вербальні носії фахової інформації або суми інформацій [2:9]. Оскільки термінологія становить основу професійної мови, а досконале знання термінів та оперування ними в будь-якій комунікативній ситуації є обов'язковим, на практичних заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) та під час виконання самостійних робіт на факультеті фізичного виховання КДПУ імені В. Винниченка систематично проводиться робота з науковими текстами, в яких виділяються спортивні терміни, пояснюється їхнє значення, з'ясовується сфера використання, а також готуються навчальні словники професійного спрямування тощо [2:48]. Важлива роль тут відводиться вмінню працювати із фаховими словниками.

Відомо, що однією із складових мовної культури фахівця є лексикографічна компетенція, яка охоплює мотиваційний, емоційно-естетичний, когнітивний, операційно-діяльнісний компоненти. Складовими операційно-діялісних компонентів є вміння і навички оперувати набутими лексикографічними знаннями у професійній діяльності: сприймати, впізнавати, аналізувати, зіставляти мовні явища і факти, коментувати, оцінювати їх з погляду нормативності, відповідності сфері й ситуації спілкування; з'ясовувати роль синонімічних, антонімічних, фразеологічних, орфоепічних, орфографічних та інших словників у формуванні мовної культури особистості; здійснювати порівняльний аналіз словників, володіти навичками збирання та оброблення лексикографічного матеріалу, в т.ч. комп'ютерного, укладати власні словники-довідники тощо [4:56-57].

Професійна діяльність зумовлює ознайомлення з термінами відповідної науки, оволодіння термінологічним мінімумом, отже, звернення до термінологічних словників, що уможливує також розвиток мовнотермінологічної компетенції. На формування лексикографічної і водночас мовнокомунікативної компетенцій спрямована робота майбутніх педагогів із різноманітними фаховими словниками, наприклад:

1. Короткий російсько-український словник з фізичної культури та спорту / Уклад. Д. М. Динівський та ін. – К.: Просвіта 1993. 2. Грінберг В. А., Саченко Р. В. Російсько-український словник основних гімнастичних термінів : посібник для вчителів фізичного виховання, тренерів, інструкторів, спортсменів. – Кіровоград, 1995. 3. Російсько-український словник з фізичної культури та спорту / Уклад. Л. І. Чипиленко, Г. І. Довгаль, Ф. А. Непийвода. – К.: ІЗМН, 1997.

Особлива увага приділяється роботі зі спортивними термінами конкретних фахових дисциплін, що викладаються на факультеті, та тих чи інших видів спорту – гімнастики, атлетики, бейсболу, плавання, туризму та інших. У кожному навчальному чи навчально-методичному посібнику викладачів різних кафедр факультету фізичного виховання КДПУ ім. В. Винниченка вміщений термінологічний словник, зокрема:

1. Турчак А. Л. Підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до роботи з попередження шкідливих звичок учнів : навчально-методичний посібник. – Кіровоград, 2013. – 216 с.; 2. Ровний А. С., Язловецький В. С. Фізіологія спорту : навчальний посібник – Кіровоград, 2011. – 234 с.; 3. Шевченко О. В., Шевченко А. О. Ритміка і хореографія з основами гімнастики художньої : навчальний посібник – Кіровоград, 2012. – 252 с.; 4. Язловецький В. С., Маркова О. В., Язловецька О. В. Новітні технології у фізичному вихованні та спорті : навчальний посібник – Кіровоград, 2014. – 203 с.; 5. Язловецький В. С., Мухін В. М., Турчак А. Л. Коригувальна гімнастика : навчальний посібник. – Кіровоград, 2010. – 388 с. та інші.

Кожний студент готує навчальний термінологічний словник свого фаху (не менше 50 термінів). Наприклад, термінологічний словник художньої гімнастики (скорочений):

1. *Адажіо* [іт. *adagio* – повільно, спокійно] – хореогр. 1) у балеті одна з форм танцю; 2) в уроці класичного танцю біля опори та на середині – танцювальна композиція, яка складається з плавних рухів, сталих поз, поворотів, обертів.

2. *Алонже* [франц. *allonge* – видовжений] – хореогр. Видовжена позиція рук.

3. *Батман тандю* [франц. *battements tendu* – тягнути, натягувати] – хореогр.

Рух, під час якого нога з позиції, витягуючись в підйомі, виводиться вперед, в сторону і назад до витягнутого положення стопи та пальців, а потім приводиться назад у позицію.

4. *Гранд* [франц. *grand* – великий] – хореогр. 1) термін, який визначає величину руху; 2) максимальна глибина присіду; 3) висота стрибка.

5. *Демі* [demi – половина] – хореогр. Виконання половини руху.

6. *Ешаре* [франц. *escharpe* – вийти з] – хореогр. Стрибок з двох ніг на дві з першої, третьої або п'ятої позиції в другу чи четверту.

7. *Кидок* – впр. Рух, який приводить предмет у безпорне положення.

Сьогодні зростає роль словника як путівника в різних галузях знання, вагомої складової мовної культури особистості. Систематичне розширення інформаційного, практичного обсягу лексикографічних знань, бажання здійснювати лексикографічний науковий пошук – усе це підвищує

рівень лексикографічної компетенції. Сформована лексикографічна культура визначає рівень розвитку лінгвістичного чуття [4:61]. Під час вивчення теми "Словники у професійному мовленні" студенти вивчають роль словників у професійному мовленні, класифікацію словників, словники майбутнього фаху, принципи побудови словникових статей у лексикографічних працях різних типів, характеристику головних тлумачних та перекладних словників української мови, фахових словників. Майбутній фахівець повинен уміти користуватися фаховими словниками, оформлювати в науковому тексті посилання на словники різних типів. Запропоновані такі практичні завдання: 1. 5 слів опрацюйте за словниками різних типів; порівняйте, зробіть висновки. 2. Порівняйте різні фахові словники, зробіть висновки. Чи будуть ці словники необхідні у Вашій майбутній професії і чому? 3. Із фахової літератури випишіть невеликий текст, насичений термінами. Користуючись словником (вказати всі дані про словник) поясніть значення цих термінів.

На самостійну роботу студентам пропонується: 1. Складіть перелік перекладних, енциклопедично-довідкових, тлумачно-перекладних словників Вашого майбутнього фаху, які вийшли друком за останні 15 років. Наведіть приклади словникових статей. 2. Випишіть зі словника 10 спортивних термінів іншомовного походження. З'ясуйте їхнє значення та поясніть написання. Доберіть українські відповідники. Подумайте, чи виправдане вживання англізмів? 3. Доберіть власне українські синоніми до іншомовних слів. Які з наведених слів є загальнонауковими термінами? Поясніть їхнє значення. 4. Назвіть спільне і відмінне в побудові тлумачного словника, словника іншомовних слів, термінологічного словника (спортивного); наведіть словникові статті на одне й теж слово.

Варто зазначити, що на заняттях студенти, опрацьовуючи спортивну термінологію, знайомляться також із науковими розробками своїх викладачів – як з вузькофаховими дослідженнями, так і педагогічними й лінгвістичними. Наприклад, зі статтями: 1. Шевченко О. Впровадження здоров'язбережувальних технологій навчання у спеціалізовані навчальні заклади // Наукові записки. – Серія: Педагогічні науки. – Вип. 132. – Кіровоград, 2014. – С. 328–330; 2. Турчак А. Дослідно-експериментальна робота з попередження шкідливих звичок у школярів засобами фізичної культури (на прикладі вживання алкогольних напоїв учнями старшого підліткового віку) // Наукові записки. – Серія: Педагогічні науки. – Вип. 121. – Частина II. – Кіровоград, 2013. – С. 133–139; 3. Собко С. Професійне мислення на етапі становлення майбутнього вчителя фізичного виховання // Наукові записки. – Серія: Педагогічні науки. – Вип. 121. – Частина II. – Кіровоград, 2013. – С. 75–79.

При опрацюванні будь-якої теми постійно проводиться робота над підвищенням грамотності майбутніх педагогів. Особлива увага приділяється правопису термінів, і що важливо, – паралельно розкривається зміст термінів, походження тощо. Наприклад:

Уживання м'якого знака: *пульс, реактивність, адаптація соціальна, активність особистості, аномальні діти, інфальтизм, наркозалежність, якість життя, аеробна продуктивність, артроз деформувальний, біологічна надійність, витривалість, ковзанярський спорт, марафонський біг, медичний контроль, настільний теніс, мануальна терапія.*

Правопис складних слів: *роуп-скінінг, фітнес-урок, біоритми, велоергометр, гіпервентиляція, гемоглобін, газообмін, працездатність, енергозабезпечення, саморегуляція організму, гіпотермія, наркозалежність, антропометричні індекси, патогенез, патологія.*

Правопис слів іншомовного походження: *актин, аферентний синтез, ацидоз, біопсія, вестибулярна система, джогінг, діаспола, імунітет, капіляри, експеримент, інновація, олімпіада, рекорд, рекреація, сайнологія, стадіон, суддя, фініш, хокей, корекція, шейпінг, катарсис, ейфорія, енергія.*

Правопис аббревіатур: *МОК (Міжнародний олімпійський комітет, МСК (максимальне споживання кисню), ПАО (поріг анаеробного обміну), АМС (абсолютна м'язова сила), АТФ (аденозинтрифосфат), ДК (дихальний коефіцієнт)*

Подвоєння та подовження приголосних: *суддя, інновація, плавання, анаеробний механізм енергозабезпечення, фізичне навантаження, система фізичного виховання, ловіння, стакато, випробувальне зусилля, відновлення серцевої діяльності й дихання, відношення талія/стегно, відносна маса тіла, ожиріння, перевантаження.*

На заняттях пропонуються різноманітні вправи, які допоможуть підвищити як орфографічну, так і пунктуаційну грамотність студентів; пор.: 1. Запишіть 10 спортивних термінів на правила вживання знака м'якшення та подовження і подвоєння приголосних, поясніть їх лексичне значення; 2. Запишіть визначення 5 спортивних термінів. Складіть речення так, щоб між підметом та присудком в одному випадку ставилося тире, в іншому – не ставилося.

Важливим для сучасного педагога є досконале володіння нормами сучасної української літературної мови. Тому труднощі української словозміни та словопоеднання, правильна вимова слів, у т.ч. термінів, особливості використання іншомовних та власне українських слів у професійному мовленні тощо розглядаються і на кожному занятті, і в процесі виконання самостійних робіт. Особлива роль тут відводиться роботі зі спортивними термінами. Наприклад, при виконанні

самостійної роботи "Орфоепічні та акцентуаційні норми української літературної мови у професійному спілкуванні" пропонуються такі завдання: записати слова (спортивні терміни – напр., *реабілітація, симптом, перистальтика*) фонетичною транскрипцією, прочитати слова відповідно до орфоепічних норм української мови; поставити наголос у термінах; із словника термінів майбутнього фаху виписати слова з подвійним наголосом і слова, наголос у яких є смислорозрізняльним, пояснити лексичне значення термінів та ввести у самостійно складені речення.

Під час опрацювання самостійної роботи "Лексичні норми української літературної мови у професійному спілкуванні" студенти, аналізуючи фахові тексти, добирають синоніми до слів, пояснюють значення паронімів, добирають українські відповідники до слів, редагують речення тощо.

При розгляді самостійної роботи "Морфологічні норми. Труднощі української словозміни та словопоеднання" акцент ставиться на відмінюванні термінів (напр., поставити іменники 2-ї відміни чоловічого роду у формі родового відмінка однини – напр., *скріпінг, шейпінг, фітнес, футбол, інструктор*), поєднанні іменників з числівниками, відмінюванні числівників тощо.

Під час вивчення курсу акцентується увага на необхідності дослідження та конкретизації автентичної української спортивної термінології.

Висновки. Отже, термінологія становить основу професійної мови. Опанування фаховою термінологією та навчання володінню науковим словом є одним із актуальних завдань мовної підготовки вчителя фізичної культури. Вміння працювати зі спортивними словниками, ґрунтовно аналізувати терміни, встановлювати сферу їхнього використання, вводити їх у науковий текст, коментувати правопис дозволяє підвищити рівень мовної компетентності майбутнього педагога. А досконале володіння спортивною термінологією, яка становить основу професійної мови, – важлива професійна якість майбутнього спеціаліста з фізичної культури.

Перспективи подальшого вивчення означеної проблеми бачаться нами в розробці взаємозв'язків із вузькофаховими дисциплінами, в підготовці інтегрованих занять, які сприяли б кращому засвоєнню студентами спортивної термінології.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Мешко Г.М. Вступ до педагогічної професії : навчальний посібник / Г.М.Мешко. – 2-ге вид. – К.: Академвидав, 2012. – 200 с.
2. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: навчальний посібник / Г.С. Онуфрієнко. – К.: «Центр навчальної літератури», 2006. – 312 с.
3. Панько Т.І. та інші. Українське термінознавство / Т.І.Панько, І.М.Кочан, Г.П.Мацюк. – Львів: Вид.-во «Світ», 1994.–215 с.
4. Семеног О.М. Культура наукової української мови: навч. посібник / О.М.Семеног. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 216 с.
5. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням: Підручник. – 3-є вид., випр. і допов./ С.В.Шевчук, І.В.Клименко – К.: Алерта, 2012. – 696 с.
6. Хоружа Л.Л. Етичний розвиток педагога : навчальний посібник /Л.Л.Хоружа. – К.: «Академвидав, 2012. – 205 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Гуцул Лариса Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: інноваційні технології навчання, лексикологія, акцентуація ономастичної лексики, відтопонімний словотвір.